04.10.2023 р. гр.35 Історія України Уроки 1-2.

Тема: Повторення. Всуп. Україна і світ на порозіXX ст..: основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку.

Протягом XX ст. населення країн Америки й Африки зростало швидкими темпами. На кінець XIX ст. населення нашої планети становило близько 1 млрд 300 млн чоловік. Найбільш населеною була Азія — понад мільярд жителів (на початку XX ст. — 1 млрд 600 млн чоловік). Найбільш населеною країною був Китай. Там проживало 467 млн осіб. У Європі нараховувалось близько 325 млн осіб, в Америці — 178 млн (у Північній Америці (США та Канада) — 81 млн), Африці — 135 млн і в Австралії та Новій Зеландії майже 5 млн. У пошуках кращого життя в США та інші країни Америки переїхало чимало емігрантів з Європи та Азії.

Колонії переселенців розширилися в Австралії та Латинській Америці. Території, зручні для землеробства, становили трохи більше чверті суші. На них проживало до 9/10 населення світу, яке займалося в переважній більшості сільським господарством. У 1900 р. міські жителі складали лише 10 % населення, тільки в 360 містах воно перевищувало 110 тисяч.

У XX ст. продовжувався бурхливий розвиток індустріальної цивілізації. Привласнююче господарство і відтворююча економіка служили головними засадами суспільного прогресу і кардинально змінили обличчя світу. Ринок став головним регулятором товарного виробництва. Індустріальна цивілізація, прийшовши на зміну аграрній, зумовила панування машинного виробництва й істотне поглиблення поділу праці. Вона вивела Європу в лідери світового розвитку, а згодом високо піднесла роль США.

Під впливом економічних досягнень, загальної інтелектуалізації суспільства зароджувалось прагнення до демократизації держави, національної самоідентифікації й духовного розкріпачення.

Проте в рамках індустріальної цивілізації перехід до правової держави й громадянського суспільства здійснювався поступово, через революції та реформи, які охопили світ від початку століття і тривають до сьогодні. Феноменом XX ст. став тоталітаризм.

На відміну від Європи, на Азійському й Африканському континентах народи зберігали традиційну цивілізацію. Повторення життя предків вважалось вищим сенсом життя. З покоління в покоління передавались традиції, звичаї, система духовних цінностей, мало зрозумілих представникам інших народів.

Феномен «Пробудження Азії» – у другій половині XIX ст. Іран, Туреччина та Китай потрапили в напівколоніальну залежність від європейських держав. Це спричинило насильницьке втягування їх у світовий ринок і кардинальні зміни у внутрішньому житті. Традиційні економічна система і політична структура почали руйнуватися. Пробудження було спровоковано трьома революціями - іранською (1905-1911 рр.), младотурецькою (1908 р.) і Синьхайською (1911-1912 рр.).

Характерні ознаки індустріального суспільства

Найбільш прикметною ознакою економічного життя провідних країн (Німеччина, Велика Британія, Франція, Росія, США та Японія) на початку століття стало завершення формування індустріального суспільства. Насамперед це означало створення індустріальної структури господарства:

• значно прискорились процеси урбанізації, пролетаризації та соціального розшарування суспільства;

• частка промислового виробництва перевищила частку виробництва

сільськогосподарської продукції.

Світове промислове виробництво з 1871 до 1913 р. зросло майже й 5 разів, а обсяг торгівлі — майже в чотири рази.

Ширше використовується наймана праця — тепер вона охоплює не лише виробництво, а й будівництво, транспорт, сферу послуг, сільське господарство тощо.

У 1914 р. чисельність світового пролетаріату становила 30 млн чоловік. Зросла продуктивність праці (в 1900–1913 рр. вона виросла в промисловості в середньому на 40 %).

Швидкими темпами відбувалася концентрація капіталу й виробництва, створювалися монополії різного типу:

Робота з термінами

• картель — об'єднання кількох підприємств однієї галузі; його учасники укладають угоду щодо розподілу ринків збуту та цін, зберігаючи власність над засобами виробництва і продукцією та комерційну самостійність;

• синдикат — об'єднання підприємств, що виробляють однорідну продукцію; за учасниками синдикату зберігається власність на засоби виробництва і виробнича самостійність, але вони втрачають комерційну самостійність; вироблена продукція реалізується як власність синдикату через спеціальну контору;

• трест — підприємства, що входять до цієї організації, позбавлені виробничої й комерційної самостійності; їх власники передають тресту засоби виробництва і натомість отримують акції відповідно до внесеної ними суми паю;

• концерн — об'єднання ряду підприємств різних галузей господарства (торговельних фірм, банків, транспортних компаній), що перебувають під єдиним фінансовим контролем).

У Німеччині переважали картелі і синдикати, у США — трести і концерни.

У цей час банки перетворюються на монополістів: вони розпоряджаються майже усім грошовим капіталом, а також значною частиною засобів виробництва і джерел сировини у своїй країні і ряді інших держав. Контроль за господарським життям країни потрапляє до рук всесильної фінансової олігархії. Переважна маса цінностей зосереджується в руках незначної кількості магнатів капіталу. Фінансова олігархія підпорядковує собі увесь державний апарат, спрямовує внутрішню, зовнішню політику урядів.

У період, коли країни вступили в індустріальне суспільство, де панують монополії, типовим стає вивезення капіталу. Лише протягом перших 13 років XX ст. капіталовкладення провідних держав зросли удвічі.

Вивезення капіталу відбувалося нерівномірно. Провідне місце тут належало Великій Британії. На 1900 р. її зарубіжні інвестиції становили 20 млрд доларів, Франції — 10 млрд, Німеччини — 3 млрд, а США — тільки 0,5 млрд доларів. Вивезення товарів та капіталу зв'язало більшість регіонів з європейськими центрами промисловості й банками. Була сформована система світового господарства.

Ще однією характерною ознакою нового індустріального суспільства стала поява міжнародних монополій і транснаціональних корпорацій, котрі розподілили між собою як світові ринки збуту, так і виробництво товарів. Цей переділ відбувався у гострій боротьбі й не завжди відповідав тому територіальному переділові світу між провідними державами, який уже завершився.

У 1907 р. було укладено угоду про поділ світового ринку і співробітництво між монополіями — «Загальною електричною компанією» (США) та «Загальним товариством електрики» (Німеччина). Фінансові групи — Дж. Рокфеллера і Ротшільдів — поділили між собою «гасовий ринок світу».

Величезний вплив на розвиток суспільства в кінці XIX — початку XX ст. мали науково-технічні досягнення, особливо в галузі фундаментальних наук.

Наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. завершився процес формування індустріального капіталістичного суспільства в Західній і Центральній Європі та в Північній Америці. Це була зона прискореного розвитку — «перший ешелон».

Південно-Східна та Східна Європа, включаючи Росію, а в Азії — Японія лише стали на шлях реформ. Вони представляли зону «наздоганяючого розвитку». Схід, окрім Японії, ще не дозрів до розв'язання буржуазно-демократичних завдань.

У більшості країн Західної Європи та Північної Америки у цей час існували політичні свободи, діяли парламенти, визнавався принцип розподілу влади. Більшою чи меншою мірою їх державний устрій відповідав доктрині народного суверенітету: верховна влада належить народові, який здійснює її, обираючи своїх представників

у центральні та місцеві органи влади. У республіках та конституційних монархіях (наприклад, у Великій Британії) існував парламентський режим. Парламенти мали законодавчу владу, видавали закони, визначали бюджет. Виконавчу владу здійснював уряд (кабінет або рада міністрів). Уряд очолював президент або прем'єр-міністр.

Окрім законодавчої та виконавчої влади, в країнах з парламентським режимом діяла незалежна судова влада — система центральних і місцевих судів, а також Верховний суд. Згідно з доктриною розподілу влади всі три гілки влади — законодавча, виконавча судова — мали залишатися незалежними і взаємно врівноважувати одна одну, щоб не допустити концентрації влади, що могло привести до встановлення деспотичного режиму.

Таким чином, характерними ознаками індустріального суспільства є:

1) створення індустріальної системи господарства;

2) прискорення процесів урбанізації, пролетаризації, соціального розшарування суспільства;

3) концентрація виробництва і капіталу, створення монополій;

4) злиття банківського капіталу з промисловим, виникнення фінансової олігархії;

5) вивезення капіталу;

6 утворення міжнародних монополістичних союзів;

7) широке використання досягнень науково-технічного прогресу;

8) зростання ролі держави в регулюванні економічних, соціальних і політичних процесів, поява методів державно-монополістичного регулювання;

9) парламентський устрій, втілення принципу розподілу влад;

10) зміна психології людини і світоглядних цінностей в дусі підприємництва.

Політична карта

На початку XX ст. політична карта світу зазнала значних змін. Невелика група економічно найбільш розвинених країн завершила колоніальний поділ світу. У 1900 р. їх володіння становили близько 54,9 % усіх територій, на яких проживало понад 35 % населення. Найбільшою метрополією була Велика Британія — її влада поширювалась на третину суші Землі, в яких проживало близько 70 % населення колоній. Другою за величиною колоніальною імперією була Франція. У французьких колоніях проживали 9,5 % населення колоніальних країн. На початку XX ст. у них з'явились серйозні конкуренти — США й Німеччина. У німецьких колоніях проживало 2,3 % населення.

До того ж переважна більшість формально самостійних країн Азії та Латинської Америки була тією чи іншою мірою залежними від держав Європи та США. Єдиною країною Азії, яка на кінець XIX ст. звільнилася від такої залежності і стала на шлях колоніальних пограбувань, була Японія.

Розвинені держави поділили світ на сфери впливу. Апогею досягла колоніальна політика. У колоніях та напівколоніях проживало 1367 млн чол., або 79 % населення Землі. Британська, Французька, Російська, Османська, Австро-Угорська, Німецька, Португальська імперії набули класичних ознак, які їх об'єднували, і водночас призводили до загострення нездоланних суперечностей.

Виняток становили Швейцарія, Швеція, Норвегія, деякі латиноамериканські країни, де знаходила притулок трудова й політична еміграція поневолених народів.

Робота з картою

Показати на карті країни:

1. У Європі: Францію, Велику Британію, Німеччину, Австро-Угорщину, Росію.

2. У Північній Америці: США, Мексику.

3. У Латинській Америці: Бразилію, Чілі, Перу, Арґентину.

4. В Азії: Індію, Китай, Японію, Афганістан, Іран.

5. Австралію.

Політичне життя

У політичному устрої простежувались дві тенденції — розвиток держав унітарного й федеративного типу. Прикладом унітарних держав на початку століття були Велика Британія, Франція, Італія. Влада у них зосереджувалася в центральних органах, місцеві органи могли самостійно вирішувати лише другорядні питання. З одного боку, це сприяло національній консолідації, а з іншого — спричиняло невдоволення через недостатнє урахування особливостей регіонів. За федеративного устрою влада поділяється між центральним і регіональним урядами. Засади федералізму найбільш послідовно втілювалися в Сполучених Штатах Америки.

Абсолютних монархій на європейському континенті на зламі століть майже не залишилось. Парламентський режим встановився і в республіках, і в конституційних монархіях. Республіки, залежно від того, кому належала вся повнота влади в країні, були президентськими або парламентськими.

У провідних країнах відбулась структуризація суспільства. Масові політичні партії консерваторів і лібералів здобули досвід і виробили гнучку тактику й стратегію боротьби за вплив на суспільство. Перехопити владу намагалися Лейбористська партія (Англія) та соціал-демократичні партії (Росія, Австрія, Угорщина, Бельгія, Польща, Голландія та ін.).

Соціально-економічний розвиток

За своїм соціально-економічним розвитком країни, в яких на початку XX ст. відбувався процес індустріалізації, умовно можна поділити на три групи («ешелони»). Першу групу очолювали Англія, Франція, США; далі йшли країни Центральної і Південно-Східної Європи, Іспанія, Росія; останніми були держави Латинської Америки, Азії й Африки. Такі країни, як Німеччина, Італія, Японія, випереджали країни «другого ешелону», але і в першому їх не визнавали за рівних. Вони відверто вимагали собі «місце під сонцем».

У 1900–1903 рр. сталася світова економічна криза. Вона дала поштовх модернізації капіталізму, прискоренню процесів впровадження нової техніки і технологій, концентрації виробництва. На передові позиції впевнено вийшла машинобудівна промисловість.

Значно зросли обсяги виплавки сталі; тут першість належала США. Дедалі більшого поширення набували нові джерела енергії — електрика й нафта. За допомогою транспорту і зв'язку світ поступово об'єднувався, хоча до цілковитої гармонії було ще дуже далеко.

Індустріальний розвиток змінив соціальну структуру суспільства, посилив економічну диференціацію держав. За внутрішнім прогресом приховувались складні політичні, соціальні й економічні процеси, які створювали об'єктивні й суб'єктивні передумови визрівання міждержавних конфліктів і воєн.

Соціальна й політична атмосфера на початку XX ст. була напруженою. Великі держави почали утворення союзів: у 1882 р. був підписаний таємний союзницький договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною й Італією (Троїстий союз), їм протистояв альянс Англії, Франції і Росії, так звана Антанта (1907 р.).

https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-10th-grade+2020/courseware/aa5e2cd2a6fe4342a006e50d08f0d6bb/3ea9bd48872247a4b9880b2c2108cab3/?activate_block_id=block-v1%3AUIED%2BHistory-of-Ukraine-10th-grade%2B2020%2Btype%40sequential%2Bblock%403ea9bd48872247a4b9880b2c2108cab3

Д/з: §1.